

7. VEIEN – KULTSTED OG SENTRALPlass På RINGERIKE – EN OPPSUMMERING

I hjertet av Ringerike, nord for Tyrifjorden på en furukledd sandrygg, ligger gravplassen på Veien, midt i Heradsbygd. I litteraturen er gravfeltet ofte omtalt som Veien/Bråten, siden det ligger innenfor begge gårder. Men fordi Bråten er en plass skilt ut fra Veien i nyere tid, benytter jeg Veien-navnet her.

Formålet med denne boken er å presentere Veien og det arkeologiske kildematerialet som er fremkommet de siste par hundre år. Dette er et av de største gravfeltene på Østlandet, opprinnelig med mer enn 150 hauger, nå redusert til noe over 100. På 1800-tallet ble det gravd ut til sammen 90 hauger, 87 av dem av arkeologen Oluf Rygh. Gravfunnene er hovedsakelig fra romertid, noen få fra folkevandringstid og ett fra merovingertid. Dessuten er det pløyd opp fem funn fra vikingtid. På slutten av 1900-tallet til 2000 ble det foretatt utgravninger i områder omkring gravfeltet som avdekket 23 flatmarksgraver fra bronsealder og førromersk jernalder, 4 langhus datert til eldre jernalder, en del kokegropser og andre nedgravninger. Funnene viser at gravplassen etableres i yngre bronsealder, ca. 1000 f.Kr., at stedet har hatt en sentral betydning i eldre jernalder, og at gravlegging og andre aktiviteter har satt få spor ved overgangen til yngre jernalder. De fire langhusene følger hverandre i tid innenfor eldre jernalder. Det spesielle ved dette stedet er den merkelige lange kontinuiteten, mer enn 60 generasjoner, at det bygges langhus med en særpreget arkitektur ved gravfeltet, og at det er mulig å se parallelle endringer i gravskikk og arkitektur.

I kapittel 1 gir jeg en kort beskrivelse av målsetting, problemstilling og metoder. Mine premisser for tolkning av gravfunnene er at de også reflekterer samfunnsstrukturen. Det er ikke tilfeldig hvordan en grav er utformet, og hva den inneholder, det er et resultat av bevisste valg. Hva vi kan observere ved fortidens begravelser, er de materielle spor etter rituelle handlinger, et offentlig anliggende som var like mye myntet på det levende samfunn som på den avdøde. Ritualer uttrykker en ideologi og har som funksjon å vedlikeholde en maktstruktur, å legitimere de dominerende gruppers politiske makt. Markante endringer i ritualer ser jeg som tegn på maktpolitiske endringer.

Gravritualer oppfattes ikke som en direkte gjenspeiling av samfunnsstrukturen. De kan ha som funksjon å maskere motsetninger. «Fattige graver» tolkes ikke

som et fattig samfunn. Mangel på statusgjenstander kan være uttrykk for en egalitær ideologi, men tolkes ikke nødvendigvis som et egalitært samfunn – de kan være tegn på stabile politiske forhold hvor makten er konsolidert. Graver som inneholder gjenstander som må ha vært sjeldne og må ha kommet langveisfra, import og edelmetaller, gjenspeiler rikdom. En slik «rituell sløsing» kan tolkes som tegn på sosial uro og konkurranse, som nødvendiggjør en demonstrasjon fra eliten ved eksponering av prestisjegjenstander i begravelsesseremonien.

Selv om jeg har en materialistisk tilnærming til materialet, anser jeg at gravenes utforming og de utvalgte gjenstandene som er lagt i dem, har en mening utover det rent materielle, et symbolsk innhold som kan reflektere kjønn, roller og status.

Ved gjennomgangen av kildematerialet ønsker jeg å belyse følgende tema: hvorfor dette stedet ble valgt, hvilke endringer som kan observeres over det lange tidsrom, og hvordan kan de tolkes, og hvorfor stedet mistet sin betydning.

Boken er ordnet kronologisk og tematisk. Stedet presenteres, i mikro- og makroperspektiv, og sees i forhold til ferdselsveier, som er noe av bakgrunnen for stedets maktposisjon (kap. 2, se fig. 2.1 og 6.1). Veien har en strategisk beliggenhet i et «veikryss» hvor ferdsel fra utmarksområder i Hallingdal og Valdres møtes. Herfra kommer varer fra jakt, fangst og jernutvinning. Pelsverk, gevir og jern er ofte nevnt som attraktive byttevarer for å skaffe eksotiske gjenstander.

Det arkeologiske kildematerialet gir en kortfattet historie fra gravhaugundersøkelser på 1800-tallet til maskinell flateavdekking av hus og graver ved 1900-tallets slutt (kap. 3). I de følgende kapitler (kap. 4) beskriver og daterer jeg funnene grundigere for å kunne se hele materialet i sammenheng. Jeg mener å kunne finne mønstre og endringer over tid som grunnlag for tolkninger av samfunnsforhold.

GRAVENE

Branngravskikken er gjennomgående, med ett unntak, den særlig rikholdige graven i «Kongshaugen». Gravene fordeler seg i to tydelige hovedkategorier: graver under flatmark, hvor brente bein ligger i en grop, og graver markert med en haug, hvor beina ligger på haugbunnen, og hvor det kan være flere graver.

I kap. 4.1 beskrives flatmarksgravene, de fleste ble avdekket under åkerjord utenfor gravfeltet, noen kunne jeg på grunnlag av Oluf Ryghs beskrivelser tolke som graver som ligger under haugene og er eldre enn disse. Et interessant resultat er at det synes å ha ligget et flatmarksgravfelt forut for hauggravene, noe som illustreres på et kart fra 1847, hvor jeg har kunnet påføre gravene (fig. 4.1). De brente beina er knust; i noen graver er de tydelig «renset», mens de i andre er blandet med kull. I flere av gravene er det tetningskitt, som viser at beina er lagt i en beholder av organisk materiale; derfor betegnelsen «urnegravfelt». Den eneste gjenstand som ble funnet, var en La Tène-fibula (fig. 4.9); for øvrig var det enkelte skår av leirkar, trolig rester av kar benyttet i begravelsesritualet. Beskrivelsene fra Ryghs gravinger viser at flatmarksgravene ofte var dekket av en stein. At gravene avdekket under åkerjorden var uten markering, er naturlig; eventuelle steiner her vil være fjernet. Gravene har stor likhet med de store flatmarksgravfeltene i Øst-Sverige og viser nær kontakt (fig. 4.11). Det store flatmarksgravfeltet med urnegraver samt den lange La Tène-fibula knytter området til kulturtradisjonen rundt Oslofjorden og videre til kontinentet.

Rygh samlet inn brente bein fra en del av gravene fra utgravningen i 1875; de fleste av disse har jeg tolket som flatmarksgraver. De osteologiske analysene av bein fra gamle og nye utgravninger viser at de begravde hovedsakelig var voksne, omtrent likt fordelt på menn og kvinner hvor kjønn kunne antydes; det var få unge og bare ett barn.

I kapittel 4.2 behandles gravene med haug over. Her ligger de brente beina på haugbunnen, av og til i en beholder, en del med gravgods, og det forekommer flere graver i samme haug. I 1870 og 1875 grov Oluf Rygh ut 87 hauger, noe i overkant av halvparten av haugfeltet. Selv om utgravningene etter våre begreper gikk noe raskt for seg, gjør han gode observasjoner og gir grundige beskrivelser. Stolpediagrammet fig. 4.21 i kapittel 4.2.3 illustrerer haugenes innhold. Bare 39 hauger inneholdt *gjenstander*, og av disse hadde 7 bare *leirkarskår*. Alle disse haugene bortsett fra tre hadde brente bein, alle unntatt tre hadde kull, og en haug inneholdt verken brente bein eller kull. I de resterende hauger hadde 19 bare *brente bein og kull*, 6 bare *brente bein* og 13 bare *kull*. I ni hauger var det *ingenting*. Dette viser at 25 av haugene hadde samme innhold som flatmarksgravene; forskjellen er at bein og kull ikke er gravd ned i grop, og at det er bygget haug over.

Oluf Rygh dokumenterte med ord, ikke tegninger. Hans detaljerte beskrivelser gjorde det mulig å tegne gravene i plan og profil, som gir en illustrasjon av

gravskikken, hvor mange graver det var i hver haug, og at det var flatmarksgraver under haugene, noe som utvider flatmarksgravfeltet som ble avdekket på 1990-tallet (tegninger i kap. 8). Alle funnene fra gravene presenteres i kataloger i form av tabeller med referanser til litteratur hvor gjenstandene er behandlet, som grunnlag for datering og kronologi, for å kunne se graver og bygninger i sammenheng (kap. 8).

Romertid dominerer med 35 graver (tabell i vedlegg til kap. 4.2.3). De fordeler seg relativt likt innenfor eldre og yngre: ca. 16 graver fra eldre romertid og ca. 19 fra yngre romertid. Fra folkevandringstid er det bare fem gravfunn, men blant disse er det tre med spesielle og rike funn. Fra yngre jernalder er det få funn, det er en grav fra merovingertid og fem gjenstander funnet ved pløying som kan skrive seg fra vikingtidsgraver. En spenne funnet i «Kongshaugen» kan være en sekundærgrav. Den ellers så funnrrike vikingtid markerer seg ikke på Veien.

Gravene i haug kan grupperes i *kategorier* ut fra innholdet av gjenstander, illustrert i skjemaet fig. 4.22 i kapittel 4.2.3. Tydeligst er velkjente kategorier som *våpengraver* og graver med *småredskaper* (krumkniv, sigd, syl og nål). Sistnevnte gruppe kan også inneholde et smykke, og/eller en kam. Graver med bare *kam* utgjør en egen gruppe, også graver med et *smykke*, og en gruppe inneholder bare *leirkar*. Når gravfunnene kan grupperes, antar jeg at de nettopp representerer en «gruppe», at det er den avdødes rolle i samfunnet som markeres ved gjenstander med et symbolsk innhold. Dette forhold diskuteres i kap. 6. De største gruppene, som er de uten daterbare gjenstander eller uten gjenstander, er ikke med i skjemaet.

En egen kategori er tre graver med eksotiske gjenstander, de «rike» gravene, funn som delvis er et resultat av amatørers skattejakt på 1800-tallet. De presenteres i kapittel 4.2.2, fig. 4.17, 4.18 og 4.19. En bronsekjel (østlandskjel) med brente bein og to fingerringe av gull (*ormehoderinger*) ble funnet i 1862. Kjelen sto i et kammer av fire heller med en helle på toppen som lokk. Graven er trolig fra yngre romertid. «Kongshaugen» var den største gravhaugen på feltet. Ved en utgravning i 1824 ble det blant annet funnet gullringer, sverd med sølvbeslag på sliren, spyd, skjold, drikkehorn, skålvekt, mosaikkperle og rester av stoff farget purpurrødt av kochenille. Foruten at dette er det rikeste funnet fra gravfeltet, er det mest bemerkelsesverdige at det er en ubrent grav, i motsetning til samtlige øvrige graver, som er branngraver. Graven er datert til ca. 400 e.Kr. I 1825 ble det gravd ut en stor haug i hagen på Bråten. Herfra stammer den berømte skålvekten med ti vektlodd, sølvbeslag til kniv, drikkehorn og leirkar av høy kvalitet, datert til ca. 400 e.Kr.

De rike gravfunnene er fra yngre romertid og overgangen til folkevandringstid, en tid da maktsymbolene florerer og synliggjør Veien som et maktsentrum. I tillegg er det funnet en gullmedaljone, en dobbeltsolidus fra Konstantin den store fra yngre romertid og to «betalingsringer» av gull fra tidlig folkevandringstid (fig. 4.20). Disse funnene er ikke fra graver.

Etter gjennomgangen av gravfunnene gjør jeg et forsøk på å systematisere gravskikken på grunnlag av Ryghs beskrivelser (kap. 4.2.4.) Formålet var å finne mønstre, men konklusjonen er snarere at det var stor variasjon. Det var mangel på sammenheng mellom gravgods og haugstørrelse, bortsett fra at de få store haugene som var undersøkt, inneholdt rikt gravgods. Andre trekk var at langhauger synes å være knyttet til kvinner, et kjent forhold fra andre analyser, og at kammergraver trolig var mannsgraver.

I kapittel 4.3 har jeg foretatt en del detektivarbeid for å plassere Ryghs graver på kartet fra 1847 (fig. 4.23). Ifølge Rygh var kartet misvisende, og han tegnet ikke noe nytt, men refererer av og til haugnummeret på 1847-kartet, og beskriver av og til haugens beliggenhet. Noen hauger har jeg kunnet plassere, og de som har dekket en flatmarksgrav, viser som nevnt ovenfor at det har ligget et felt med flatmarksgraver spredt i området før haugene ble bygget. Noen av dem har hatt en større stein over gropen. De må ha vært synlige den gang haugen ble bygget. Også dateringer tyder på det samme, for eksempel haug 9 fra 1875. Hauger med flere graver er av Rygh tolket som familiegraver.

Et annet resultat er at daterte hauger som jeg har kunnet identifisere på kartet fra 1847, ligger spredt. Det ser ut til at hele området med graver ble tatt i bruk til samme tid. De særlig store haugene ligger i ytterkanten av feltet, noe som kan bety at det bare var her det var ledig plass. At to av haugene inneholdt spesielt rike funn fra tidlig folkevandringstid, kan bety at de øvrige store haugene som ikke er undersøkt (noen er fjernet), også er fra denne tid.

LANGHUSENE OG KOKEGROPENE

Langhusene og kokegropene presenteres i kapittel 5. Rett sør for gravfeltet ble det foretatt maskinell flateavdekking av åkerjorden. Foruten diverse groper ble det funnet rester av fire langhus. Tre av disse har en særpreget arkitektur. Etter en vurdering av C14-dateringene har jeg konkludert med en huskronologi. Hus V er det eldste, bygget i førromersk jernalder, og må ha blitt revet for at Hus I skulle kunne bygges. Dette er et praktbygg omtrent dobbelt så langt som Hus V, vel 45 m langt og 8 m bredt, med svakt konkav form. Det har en helt annen og avansert arkitektur ved at de takbærende stolpene ved to av ildstedene er trukket ut

mot veggene, slik at det blir to større stolpefrie rom. Dette huset plasseres N–S. I et av stolpehullene ble det funnet en sukkerbitformet ravklump, som tolkes som husoffer (fig. 5.9). Hus I hadde sin brukstid i eldre romertid og brant ved overgangen til yngre romertid. Etter brannen ble Hus II reist, ca. 15 m vest for Hus I, ikke mindre imponerende, men med et helt annet arkitektonisk uttrykk. Det er spesielt bredt, ca. 10 m, og 35–36 m langt. Dette ble også plassert N–S. I samme periode, muligens ved overgangen til folkevandringstid, ble dette huset revet for byggingen av Hus IV. Dette ble reist på samme tomt, med samme arkitektur, men med litt andre dimensjoner – det var ikke fullt så bredt. Dette huset sto muligens inn i folkevandringstid, men bruksperioden er usikker. Det er sannsynlig at disse fire husene fulgte rett etter hverandre.

Med unntak av Hus V har husene en spesiell arkitektur og usedvanlige dimensjoner. Hus I, II og IV har sine paralleller på Forsandmoen i Rogaland, hvor de omtales som haller, altså bygninger knyttet til makt og prestisje (Løken 2001). På Forsandmoen er det avdekket sju hus av samme type som Hus I på Veien; det eldste er datert til førromersk jernalder. Det største er fra samme tid og har omtrent samme dimensjoner som Hus I – det er nesten 50 m langt og vel 7 m bredt – og er datert til eldre romertid. Løken antar at det stolpefrie midtrommet har hatt en hallfunksjon.

Langhuset på Forsandmoen som er en parallell til Hus II på Veien, omtales av Løken som et enestående hus, spesielt bredden på ca. 9 m. Det har et stort midtrom med to ildsteder, ca. 54 m². Hus II har omtrent samme dimensjoner, men er litt bredere, og midtrommet er ca. 63 m². Slike brede hus er sjeldne og er knyttet til maktsentra. Løken omtaler dette huset som en sal, en bygning som bare har en «hallfunksjon». De husene på Forsandmoen som har samme spesielle arkitektur som de på Veien, tolkes av Løken som bygninger med en spesialfunksjon, ikke egentlige gårdshus. Det er to typer prestisjebygg, ett med flere rom, hvorav ett fungerer som hall. Det andre bygg er ettroms og har bare en hallfunksjon og kalles sal.

For å tolke funksjonsinndelingen i Hus I ble det foretatt fosfatanalyse og makrofossilanalyse. For de øvrige husene ble slike analyser ikke foretatt fordi det var for mange forstyrrelser. Tolkningen av analysene gir ikke grunnlag for å slutte at Hus I var et gårdshus med et stort fjøs. Beliggenhet og stedsnavn er andre argumenter for å tolke husene som spesialhus.

Som vanlig i aktivitetsområder og bosteder i eldre jernalder ble det avdekket kokegrop. Tjueto kokegrop er datert, og det kan ha vært flere som er pløyd i stykker. De eldste er fra bronsealder og de yngste fra folkevandringstid, en 1500 år lang tradisjon, som er

normalt på Østlandet. Flatmarksgravskikken og bruken av kokegropene synes å begynne samtidig, omkring 1000 f.Kr. Det kan tyde på at bruken av kokegroper har sammenheng med ritualer knyttet til begravelsene. Overgangen til hauggravskikk skjer omkring Kr.f. Om ideologien endret seg i løpet av eldre jernalder, fortsatte bruken av kokegroper i gravhaugperioden og sluttet i folkevandringstid.

Jeg mener det er rimelig å tolke kokegropene i dette området som spor etter matlaging. Måltider på et hel- ligsted må ha hatt en rituell funksjon. Sammenhengen med graver i tid og rom er et argument som støtter den oppfatning at matlaging i kokegroper ikke er et hverdagsmåltid. Funnene av hestetenner i to av gropene støtter denne tolkningen. Tennene tolkes som spor etter offer i forbindelse med rituelle måltider. Hestens posisjon i det forhistoriske samfunn er velkjent.

Dette er et eksempel på kokegroper på en kult- plass, som viser at bruken av kokegroper har en lang tradisjon, og er knyttet til ritualer, ikke bare ved begravelser, men trolig også andre overgangsritualer for eksempel årstidsfester.

SAMFUNNET

I kapittel 6 ser jeg funnene fra Veien i en større sammenheng og diskuterer til slutt forholdet mellom gravene og langhusene.

Endringer i gravskikken skjer omkring Kr.f. ved at det bygges haug over gravene. Innholdet i haugene i romertid er enkelt, men gravene kan ut fra gjenstan- dene deles i kategorier. Det mest påfallende er at det er flest graver som kan knyttes til kvinner; spesielt er redskapsgravene interessante. Tolkningene av grav- funnene knytter kvinnegraver til religiøst lederskap. Dette gjelder redskapsgravene og gravene med kam; de fleste av disse dateres med større eller mindre sikkerhet til eldre romertid. Disse kategoriene synes å forsvinne i løpet av yngre romertid, noe som kan tyde på forandringer innenfor det religiøse feltet og av kvinnerollen. Det kan tolkes som en endring fra en fruktbarhetsreligion til en krigerideologi som i flere sammenhenger er knyttet til Odin-kulten, som er foreslått etablert i løpet av overgangen mellom yngre romertid og folkevandringstid (Hedeager 1997, Solberg 2000:172 ff.). Gro Steinsland ser denne endringen i sammenheng med gudenavnet Nerthus (gudinne for fruktbarhet), som endrer «kjønn» til den mannlige guden Njård, og foreslår at dette skjer i yngre jernalder som et tegn på en mer maskulin, krigersk gudsdyrkelse (2005:147 f.).

Det er i yngre romertid og overgangen til folke- vandringstid eksotiske gjenstander legges i grav, og synliggjør Veien som et økonomisk senter. Den rikeste

graven, fra «Kongshaugen», er den eneste ubrente graven, fra ca. 400, tidlig folkevandringstid. Dette bryter med en mer enn 1000-årig branngravskikk i området og tolkes som tegn på maktskifte og sosial uro. Det har vært nødvendig å markere posisjon ved «prangende forbruk». Ubrent grav tyder på kontakt med sør, Vestfold og Danmark. Også en rekke av gjenstandene funnet i graver viser et vidt kontaktnett i flere retninger.

Når jeg skal tolke stedets betydning, legger jeg stor vekt på gårdsnavnene og O. Ryghs tolkninger i *Norske Gaardnavne*, men også andre forskeres tolkninger (se også Gustafson 2000).

Sentralt i bygda ligger gårdene *Ve*, *Vessal* og *Veien*. Navnet *Ve* er den sikreste språklige indikasjon på en kultplass/helligdom (T. Andersson 1992:77 ff.; Brink 1996:261; Helleland 1997:127,136). *Veien* er ikke sik- kert tolket; navnet er sammensatt av *veig* og *vin*, vin betyr «havnegang, naturlig eng, beite». *Veig* kan bety «sterk drikk, fuktighet»; grunnbetydningen er «styrke» snarere enn væske. *Ve* og *Vessal* ligger midt i bygda og var ifølge et kart fra 1800-tallet omtrent like store. Formene kan tyde på at de har utgjort ett stort vald som er delt i to på langs. Ut fra navneformen burde Vessal være sekundært i forhold til *Ve*. *Veien* er også et sekundærnavn fordi det er sammensatt med *vin*; det er sannsynlig at også det er sekundært i forhold til *Ve* (fig. 6.3). *Ve* og *Veien* utgjør to omtrent like store vald som sammen danner et bredt belte på tvers av bygda.

Min tolkning av gårdsgrenser og navn er at *Ve* representerer et primærvald som danner den sentrale del av bygda. Navnet *Ve* viser at her ligger helligstedet, lenge før noen grenser dannes. Her etableres en *felles gravplass*, men når stedet fikk navnet *Ve*, er uvisst. Den øvrige bosetningen ligger omkring dette sentrale områ- det. De gårdsnavnene som man ut fra navneklassene vanligvis regner å skrive seg fra jernalderen eller før, kan relateres til *Ve/Veien*. Det er ikke påvist graver på disse gårdene, med ett unntak, en haug på Follum.

Jeg hevder ikke at gårdsgrenser eksisterte i eldre jernalder, men at den struktur som fremgår av grenser og navn, har en rot i eldre jernalder. Etablering av faste gårdsgrenser oppstår kanskje først i yngre jernalder / middelalder.

Et felles kultsted og sentralsted

Gravhaugen er tolket som et symbol på den frie mann/kvinne og eiendomsrett og derved på rett til å arve jord (Skre 1998:228 ff., 2001:10 f.). Kanskje betyr bygging av gravhauger som her synes å oppstå i eldre romertid, at den tidligere felles rettighet til jord nå blir fordelt mellom de enkelte slekter, noe som kan være forårsaket av en befolkningsøkning.

Samtidig beholdes den felles gravplassen som en fortsatt markering av fellesskapet.

Dette er i strid med tolkningen at manglende gravhaug betyr at befolkningen består av ufrie, eller en slags «leilendinger», under et jordegods. En slik struktur mener Dagfinn Skre å se på Romerike allerede i eldre jernalder, og trekker også en sammenlikning med Veien (1998:247 ff.). Ut fra en slik oppfatning vil Veien-gravfeltet kunne tolkes som et gårdsgravfelt, tilhørende en jordherre, mens gårdene omkring med «jernaldernavn» var bosatt av ufrie, uten eiendomsrett til jorden. Harald Jacobsen oppfatter også gravfeltet som tilhørende én bosetningsenhet (1984:202–204). En slik jordegodsstruktur allerede i eldre romertid ser jeg som lite sannsynlig; den burde vært synlig i en mer hierarkisk gravskikk, som her gir seg uttrykk først i yngre romertid / folkevandringstid. Jeg legger også vekt på den lange kontinuiteten, at stedet er valgt som gravplass – og helligsted – allerede i bronsealder, på landskap, på gårdsstruktur og på navn. Det store gravfeltet med den lange kontinuiteten og stedsnavnet Ve er etter min oppfatning sterke indisier på at dette er et felles kultsted, et helligsted. Når det bygges store hus med en særpreget arkitektur på kultstedet, får det konsekvenser for tolkningen av husene.

En kultplass kan ha andre funksjoner enn religiøse. Ordet *vebond*, en symbolsk innhegning av tingplassen, indikerer helligstedets sammenheng med juridiske forhold (T. Andersson 1992:79; Vikstrand 2001:323 f.). Stefan Brink forutsetter en nær sammenheng mellom religiøse, økonomiske, politiske og juridiske forhold i jernaldersamfunnet. Han har satt opp en rekke kriterier for det han omtaler som mangefunksjonelle sentra (1996:236). Alle kriteriene er til stede i yngre romertid på Veien. Funnene har også gitt grunnlag for tolkning av stedet som et «sentrum av 3. rang» knyttet til «sentra av 1. rang». Her er altså tydelige tegn på en kombinasjon av religiøs og politisk makt i yngre romertid og overgangen til folkevandringstid.

Gravskikk og arkitektur

Den eldste perioden med flatmarksgraver uttrykker politisk stabilitet, lokalsamfunnets fellesskap og en likhetsideologi (jf. Hedeager 1992:84 f.). Dette betyr ikke nødvendigvis et egalitært samfunn. Gravene reflekterer 1000 års temmelig uendret tradisjon og kan tolkes som en konsolidering av maktstrukturen. Bak de tilsynelatende enkle gravene ligger kompliserte rituelle handlinger som indikerer religiøse spesialister. Makten kan ha vært knyttet til monopolisering av kunnskap om utøvelse av de religiøse ritualene.

Samtidig med flatmarksgravfeltet i førromersk jernalder bygges det et langhus, Hus V, et temmelig

normalt hus, ikke av de minste, men uten særpreg. Det eneste trekk som indikerer et kultisk aspekt, er ildstedet i midtrommet, som inneholdt hestetenner, tolket som et offer i forbindelse med rituelle måltider.

Omkring Kr.f. ble Hus V revet for at man skulle kunne bygge Hus I, som er dobbelt så langt og har en særegen arkitektur. Omtrent samtidig ble det bygget haug over gravene. Mange av ritualene i forbindelse med kremering av den avdøde ble vedlikeholdt, men nye ritualer ble innført. Denne endring i gravskikk kan ha sammenheng med rettighet til jord. Ved haugleggingen får graven en synlig og varig markering, men haugene som er samtidige med Hus I, er lite dominerende; det er huset som er monumentet. Gravgravene demonstrerer ikke makt i form av «rituell sløsing» med statusgjenstander. Ingen graver peker seg ut som «høvdinggraver»; gravene gir fortsatt uttrykk for en ideologi med flat struktur. Gjenstandene i gravene som er samtidige med Hus I, fra eldre romertid, er småredskaper og kammer, som trolig tilhører den feminine sfære I tillegg er det tre våpengraver med enkelt utstyr: spyd og skjold. Funnene kan indikere ulike roller. Den feminine sfære er mer synlig enn den maskuline, og gjenstandene er tolket som at kvinnene hadde en viktig rolle innenfor ritualene, og at disse kan ha sammenheng med en fruktbarhetskult.

Hus I plasseres nord–sør, mens Hus V, som ble revet, lå skrått i forhold til himmelretningene. Den fremherskende vindretningen er sør–nord, fra Tyrifjorden. Et hus som ble lagt øst–vest, ville snart miste taket. Men huset måtte ikke nødvendigvis ligge *nøyaktig* nord–sør. Denne endringen i orientering er utvilsomt gjort med hensikt. Det har vært viktig at huset rettet seg mot sør, mot sol og mot vann. Ravklumpen funnet i et av stolpehullene kan tolkes i samme retning, som et symbol på sol og fruktbarhet. Den sørlige del av huset er den rituelle del, hvor de uttrukne stolpene ved to midtildsteder danner to større rom. Kan todelingen knyttes til vanegudene Njård–Nerthus, som av noen er tolket som et gudepar, «tvilling-guddommer» eller «hermafroditt» (Solberg 1999; Solli 2002:116 ff.)? Njård forekommer i stedsnavnet Norderhov (Njårds hov) sør for Veien, som ble kirkested i middelalder. Samlingen av teofore stedsnavn på Ringerike/Hole domineres av vanegudene. Halvøya som stikker ut i nordenden av Tyrifjorden (Røyse), har en spesiell konsentrasjon av stedsnavn som inneholder gudenavn, Frøy(-vin eller -hov) og Frøya(-hov), Ull(-vin) og Odin(-aker). Frøy, Frøya, Ull og Njård er vaneguder, mens Odin hører til blant æsene. Frøy og Frøya var søsken og barn til Njård. Dominansen av vaneguder kan være et tegn på at fruktbarhetskulten sto sterkt i dette landskapet (kart fig. 6.4).

Hus I brenner ned ved overgangen til yngre romertid. Brannen tolkes som et tegn på konflikt og maktskifte, ikke som en tilfeldig ulykke. Et nytt hus, Hus II, bygges 15 m mot vest. Dette er også orientert mot sør, men med en markant ny arkitektur. Hus II er spesielt bredt med ett stort midtrom, et nytt uttrykk for makt.

Endringer i arkitektur skjer parallelt med endringer i gravritualer, og disse tolkes som dramatiske samfunnsendringer, endringer fra en fellesskapsideologi til et hierarkisk samfunn med tydelig maktdemonstrasjon gjennom rituell sløsing med gravgaver. Jeg har antydning at ideologiskiftet kan knyttes til en overgang fra en fruktbarhetskult med kvinner som rituelle ledere til en krigerideologi i yngre romertid. På Veien sees dette ved at det er slutt med å legge redskapssett og kammer i gravene. Derimot legges eksotiske gjenstander i gravene, og det bygges hus med en ny arkitektur. Når Hus II rives og Hus IV med samme arkitektur bygges på tomten, kan det tolkes som etablering av arverett.

Disse langhusene, som ligger på et kultsted, tolkes som spesialbygg knyttet til makt og prestisje, med en politisk, religiøs og økonomisk funksjon. Beliggenheten er grunnlaget for min tolkning, at dette ikke er å betrakte som gårdshus, selv ikke en storgård. De øvrige bygg som vanligvis fins på storgårder, er ikke funnet. En storgård bør ha et stort fjøs. Dette er ikke påvist i disse prestisjebyggene. Men de som holdt til her, var mennesker med økonomisk og religiøs makt. Eliten hadde behov for bygninger som markerte status, med store rom som kunne benyttes til samlinger, gjestebud og ritualer. Hus I, II og IV kan utvilsomt tolkes slik.

Her er hus og grav, men slik jeg tolker det, er det ikke en storgård med sitt eget gravfelt, men et felles

helligsted med en felles gravplass, og husene en samlingsplass for ritualer og seremonier, for fester med gavebytte og etablering av allianser, hvor samfunnets maktelite holdt til.

Når maktsymbolene blekner i løpet av folkevandringstid, kan det tolkes som at konkurrerende småhøvdinger samles til et «rike», Ringerike, og storhaugen «Halvdanshaugen» bygges som et samlende symbol. Fra haugen foreligger C14-dateringer fra folkevandringstid og fra vikingtid, noe som kan tyde på gjenbruk av dette maktsymbolet.

En mulig årsak til høvdingdømmenes sammenbrudd kan være klimakrisen i år 536 og etterfølgende år. Bo Gräslund har argumentert for at historiene om «Fimbulvinteren» har rot i en virkelighet, og at det dreier seg om en ekstrem kald sommer, hvor sola forsvant, kanskje over to år, med en etterfølgende kuldeperiode (2007). Dette må ha fått katastrofale virkninger for jordbrukssamfunn som var avhengige av korn som føde og som byttmiddel for å anskaffe utmarksprodukter. Som nevnt i mange sammenhenger antas det at grunnlaget for Veiens maktposisjon er den strategiske beliggenhet hvor ferdselsveier fra fjell og dalfører møtes, med kontroll over utmarksprodukter som kunne nyttes som gaver ved alliansebygging. Dette kan ha skapt et sårbart system som brøt sammen når kornet uteble. En avfolkning vil gi overlevende eliter muligheter til å samle større jordegods. En økende stratifisering og maktsentralisering illustrert ved storhauger er et tydelig mønster flere steder ved slutten av folkevandringstid / tidlig merovingertid, men årsakene diskuteres (Myhre og Øye 2002; Gräslund 2007; Widgren 2013).

Tabell 7.1. Sammenfatning av funn og langhus

PERIODE		ÅR	GRAVFORM	«RIKDOM»		LANGHUS
Bronsealder, yngre		1000 f.Kr.–500 f.Kr.	3 flatmarksgraver			
Førromersk jernalder		500 f.Kr.– Kr.f.	28 flatmarksgraver			HUS V
Romertid, eldre	B1, B2	Kr.f.– 150/200 e.Kr.	Små hauger, 16 med gjenstander			HUS I
Romertid, yngre	C1, C2, C3	150/200–400 e.Kr.	Små hauger, 19 med gjenstander	Østlandskjele med ormehoderinger av gull	Gullsolidus	HUS II
Folkevandringstid	D1	400–475 e.Kr.	5 hauger med gjenstander. Storhauger	«Kongshaugen» med sverd, gullringer m. m. Grav med vekt		HUS IV
	D2	475–575/600 e.Kr.			Betalingsringer, gull	
Yngre jernalder		575/600–1030 e.Kr.	1 haug, merov.tid 4–5 funn i åker, graver? Vik.tid			